

ДО ПРОБЛЕМИ КОНФЛІКТНОСТІ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ПЕРІОД ПІДЛІТКОВОЇ КРИЗИ

В статті досліджуються психологічні особливості виникнення і розвитку конфліктних відносин між батьками й дітьми підліткового віку. Визначаються шляхи попередження та розв'язання конфліктів у батьківсько-дитячій взаємодії, врахування яких дозволить батькам оптимально будувати відносини із підлітками і допомогти їм успішно подолати кризу підліткового віку.

Ключові слова: *підліток, конфлікт, конфліктні відносини, підліткова криза, батьківсько-дитяча взаємодія.*

Постановка проблеми. Проблема труднощів, конфліктів, конфліктних ситуацій є однією із найбільш складних і гострих у вихованні підлітків. Взаємодія між батьками й дітьми у цей час значно ускладнюється, проходячи значні випробування. Підлітковий вік – це найбільш критична епоха всього попереднього шляху, створення нової психічної організації, нової структури особистості на основі глобальної перебудови взаємовідносин із оточуючим світом, іншими людьми, із самим собою [5]. У відносинах між батьками і їхніми дітьми в цей період постійно виникають суперечності – насамперед щодо стилю їх взаємодії, що утворився на даний момент, і потребами членів сім'ї у його зміні. І від того, наскільки оточуючі підлітка дорослі будуть готові до оптимальної поведінки у конфліктних ситуаціях із дітьми, значною мірою залежатиме повноцінний розвиток підростаючої особистості.

Вітчизняні й зарубіжні психологи, психотерапевти, педагоги зауважують особливості впливу сім'ї на формування особистості (А.Адлер, Д.Баумрінд, Г.Бреслав, С.Дворяк, Л.Гозман, О.Захаров, В.Леві, З.Фрейд, А.Фрейд, Е.Фром, Б.Херсонський, К.Хорні та ін.). Дослідники визнають, що

в підлітковому віці діти особливо часто конфліктують із батьками (Л.Алексеева, Г.Горностаї, Т.Драгунова, В.Леві, Г.Міньковський, Л.Орбан-Лембрик, М.Розін, Г.Федоришин та ін.), в цей час вони стають важковиховуваними (Н.Абдюкова, Л.Виготський, Д.Ельконін, О.Єгоров, С.Ігумнов, К.Поліванова та ін.), однак зазначають, що і в критичні періоди спостерігаються конструктивні процеси розвитку особистості. Крім того, у практиці виховання підлітків відомо чимало фактів безконфліктного розвитку батьківсько-дитячих взаємин.

Мета дослідження: з'ясувати особливості сімейних стосунків, які визначають специфіку протікання підліткової кризи, і зумовлюють виникнення конфліктів між батьками і дітьми-підлітками.

Теоретичний аналіз проблеми. В кожній сім'ї між батьками і дітьми існує система різноманітних зв'язків, зокрема: емоційні (відносини любові, прив'язаності, захоплення), когнітивні (здійснюються шляхом обміну інформацією), нормативні (система передачі дітям комплексу соціальних норм і правил, без чого неможливе існування суспільства), силові (встановлюються в порядку підкорення і влади), господарсько-економічні (зумовлюються матеріальними умовами життя сім'ї, її фінансовими можливостями, особливостями ведення домашнього господарства) та ін. Виникнення конфліктів в системі "батьки – діти" можливе за всіма напрямками сімейних взаємовідносин. Найбільше таких конфліктів трапляється в період переживання дітьми підліткової кризи.

Дорослі помічають, що на межі між 10 і 12 роками дівчата і хлопці стають "некерованими", працездатність знижується, руйнуються авторитети, згасають попередні інтереси. Зате з'являються негативізм по відношенню до вимог старших, неслухняність, неухважність, небажання вчитися, виконувати домашні обов'язки, спроби будь-якою ціною продемонструвати свою дорослість, виявити незалежність, вирватися з-під опіки. На зміну беззастережному авторитету батьків і вчителів, характерному для попередніх періодів розвитку, приходить критичне відношення, яке свідчить про відокремлення підлітка від дорослих. Юний співрозмовник вдається до

різких відповідей, категоричних суджень, заперечень, демонстративно наголошуючи на своїй правоті, або ж навпаки – уникає спілкування з батьками, замикається в собі, стає пасивним, і, здається, байдужим до всього, що відбувається навколо нього. Все відбувається ніби відразу: змінюється, втрачає звичну розміреність життя сім'ї, ускладнюються стосунки з дітьми. Найчастіше батьки відкривають для себе ці зміни після тимчасової розлуки із синами й доньками (наприклад, після літа, проведеного підлітком окремо від батьків). Незвична ззовні і незрозуміла внутрішньо, їхня дитина вимагає незалежності і демонструє “колючки”, стає дратівливою і непомітно віддаляється.

Батьки таку поведінку своїх дітей вважають непослухом, впертістю, виходом дитини з-під контролю, а часто навіть відкритим бунтом, протестом, який супроводжується характерною для підліткового віку різкістю. Дорослі реагують на це, як на щось неприйнятне, а зміни у поведінці підлітка сприймають як загрозу для свого батьківського авторитету (“Дитина вийшла з-під нашого контролю!”, “Як він сміє так поводитися?!”, “Що ти собі дозволяєш?!”), як небезпеку для дитини (“Зовсім зіпсувався, ладу не стало”, “Нічого не бажає робити”, “Став тупим, і грубіяном”, “Що тепер з тобою буде?”) і, нерідко, як власну батьківську неспроможність, звинувачуючи себе в помилках у вихованні дитини (“Не зуміли виховати”, “Це ми винні, що він виріс таким”, “Ми чогось не помітили”). При цьому одні з них сподіваються, що просто потрібно перетерпіти й перчекати, поки сини й доньки самі переростуть цей складний вік, а інші намагаються “перевиховати” своїх дітей. Нерідко ці зміни призводять до поступового оформлення внутрішнього конфлікту у батьків. Нові погляди їхньої дитини, нові вимоги, новий розпорядок дня, - буквально все одразу стає для них чужим і незвичним. Відчуття тривоги зростає, батьки потрапляють у згубний полон того особливого стану, який характеризується як “синдром чужинця” [2].

Відомий психолог і психотерапевт В.Леві закликає батьків не робити поспішних висновків, зачекати з діагностикою: “Можливо, це н а ш а, а не його темна смуга?.. Можливо, таємні ревності, образа або страх, у якому

соромиться зізнатися, або болісна розлука із казкою, в яку довго вірив?.. Можливо, прихована депресія з незрозумілим душевним болем, у якої десятки облич і сотні причин... Щось на зразок сплячки або зтяжнього линяння перед новим стрибком розвитку...” Автор наголошує: “Дитина “псується” багато разів, щоб по-новому пізнати життя й себе, “розвалюється” – щоб будувати себе по-своєму. Ніхто не підпадає під схеми” [7, с. 88]. Дійсно, спілкування з підлітком потребує від батьків неабиякої витримки, мудрості, творчості, тактовності.

Особистісний розвиток підлітка супроводжується кризовими станами, поява яких пов’язана із загостренням підліткових суперечностей за рахунок зовнішніх психотравмуючих чинників (конфлікт з дорослими чи ровесниками) або внутрішніх особливостей (акцентуації чи психопатії підлітків) (Л.Орбан-Лембрик) [8]. Стрижневою особливістю, структурним ядром особистості у цей період розвитку, її афективно-потребовим ядром, яке визначає зміст і спрямування соціальної активності підлітка, систему його соціальних реакцій і специфічних переживань, є його нове уявлення про себе, пов’язане із виникненням почуття дорослості, і прагнення увійти у світ дорослих [6]. Однак здебільшого спілкування батьків із дітьми, що подорослішали, продовжує будуватися на тих же принципах, що й раніше. Депривація почуття дорослості є, на думку багатьох дослідників, основною причиною труднощів і непорозумінь у спілкуванні між батьками й дітьми підліткового віку.

Підліткові здається, що батьки його не розуміють, не люблять, не сприймають як особистість, а тільки керують ним, вимагають, карають, вказують і контролюють. Він дуже ображається, коли оточуючі сприймають його як маленьку дитину, без поваги. Надмірний критицизм і негативізм, прояви протесту проти нещирості старших партнерів по взаємодії, прагнення настояти на своєму здебільшого є реакцією на небажання дорослого визнати у підліткові повноцінну особистість [6; 10]. Хоча й самі підлітки здебільшого ще не готові виконувати роль дорослих у соціальному плані, демонструючи дитячі форми поведінки. Насправді вони прагнуть не стільки стати

дорослими і самостійними, скільки довести свою дорослість і самостійність оточуючим, оскільки ці якості тільки формуються. Всі зусилля підлітка спрямовуються на побудову нового, суб'єкт-суб'єктного типу відносин з батьками.

Досліджуючи особливості розвитку дитини в сім'ї, психологи описують різні стилі батьківської поведінки. Так, Д.Баумрінд виявила три різних поєднання ступеня емоційної близькості, батьківської теплоти та рівня контролю за поведінкою дитини, і встановила їх різний вплив на розвиток підростаючої особистості. Діти, чії батьки поєднують теплоту з контролем, підтримують в них прагнення до самостійності (авторитетний стиль батьківського ставлення), відрізняються оригінальністю мислення, мотивацією до самореалізації і соціальними вміннями, високими адаптивними здібностями. Якщо ж батьки роблять ставку на постійний контроль у поєднанні з емоційною холодністю (авторитарний стиль), то діти виростають невпевненими у собі, несамостійними, замкнутими, дратівливими, із відсутністю прагнення до незалежності. Потуральний (ліберальний) стиль батьківського ставлення, який відрізняється сердечністю, душевною теплотою, а також відсутністю заборон (навіть необхідних), сприяє формуванню у дітей імпульсивності, низького рівня самоконтролю і пізнавальної активності. Е.Маккобі та С.Мартін виокремили ще один стиль батьківської поведінки – індиферентний. Він характеризується низьким рівнем контролю за поведінкою дітей і відсутністю теплоти й сердечності до них, уваги до їх життя, що сприяє формуванню у дітей схильності до асоціальної поведінки [13].

Важливою умовою свідомості підлітка виступає самооцінка ним своєї зовнішності. Його психічне та фізичне самопочуття ускладнює прискореність і нерівномірність, непропорційність розвитку організму в період статевого дозрівання. Тимчасова дисгармонія в координації рухів викликає серйозні емоційні переживання. Необразливий, на перший погляд, з боку інших жарт на адресу підлітка, будь-яке незначне зауваження може сприйматися як

образа, викликати гострий конфлікт або хворобливий стан. Найміцніший бастион колишньої впевненості може розвалитися вмить.

В цей час домінують ситуативно зумовлені емоції, найбільш низькою є самооцінка, нерідко виражене неприйняття себе (за даними Г.Цукермана, 34 % хлопців і 26 % дівчат підліткового віку дають собі повністю негативні характеристики), найбільш високим (порівняно із наступними стадіями розвитку) є відсоток учнів із депресивною спрямованістю, “коли цінності для самої себе особистість ніякої не має” [11, с.14]. Загалом, всі дослідники даного перехідного періоду відзначають його стресовий характер. Драматичні ситуації, конфлікти й сутички виникають, здавалося б, з нічого, без будь-яких серйозних причин. Причому підлітки здебільшого не прагнуть відкритого конфлікту, але провокуючи дорослих, постійно пильнують, очікуючи заперечень і навіть образ. Нерідко складається враження, що для них це перевірка самих себе, з’ясування меж власного впливу на дорослих, що сприятиме досягненню певних цілей. Однак від того, який образ “Я” закріпиться в цей період, залежить усе майбутнє, успіх чи неуспіх у всіх сферах життя особистості.

Поступовий вихід із стресу пов’язується насамперед із сімейними умовами життя підлітків. Ті з них, хто вважає свою сім’ю теплою і згуртованою, виявляє менше депресії і тривожності, легше й успішніше проходять кризу підліткового віку, переходять на новий рівень особистісного розвитку. Ми, звісно, не прагнемо абсолютизувати роль сім’ї в цьому процесі, оскільки на дитину впливають і інші інститути соціалізації, такі як школа, церква, неформальні об’єднання та ін. Проте погоджуємося із думкою Л.Орбан-Лембрик та С.Лембрика про те, що за глибиною, безперервністю і силою впливу навряд чи ще якийсь соціальний інститут може порівнятися із безпосереднім досвідом життя дитини в батьківській сім’ї [9, с.121].

Узагальнення й аналіз результатів психолого-педагогічних досліджень, власних спостережень, а також практики виховної роботи дозволяють визначити, що зіткнення між батьками й дітьми підліткового віку спричиняють такі психологічні чинники:

1) дисгармонійний тип внутрішньосімейних відносин (негативний характер подружніх стосунків, що виражається в конфліктній взаємодії батьків, призводить до виникнення почуття постійної тривоги у дітей, заниженої самооцінки, комплексів неповноцінності);

2) деструктивність сімейного виховання: розбіжності членів сім'ї з приводу виховання дітей, непослідовність у вихованні, підвищені вимоги до підлітків у зв'язку із надмірними очікуваннями щодо них, гіперопіка і заборони у багатьох сферах їх життя, часте використання погроз, осуду, фізичних покарань, звинувачень, авторитарне, нав'язливе втручання батьків у всі справи підлітків, позбавлення їх прав і свобод (здійснювати вибір, мати свої таємниці, свої особисті переживання), психологічне насильство над дітьми, байдужість батьків до дитячих справ, інтересів, захоплень, переживань, успіхів і невдач;

3) вікова (підліткова) криза як чинник підвищеної конфліктності підлітків;

4) особистісні особливості батьків, які сприяють їх конфліктам із підлітками: консервативний спосіб мислення, авторитарність у спілкуванні, стереотипні форми поведінки, шкідливі звички, надмірна завантаженість на роботі, що зумовлює дефіцит спілкування з дітьми, стурбованість батьків насамперед матеріальним забезпеченням сім'ї, накопичення фізичної і психологічної втоми;

5) особистісні особливості підлітків, що провокують конфлікти в сім'ї: порушення правил поведінки, ігнорування вимог батьків, впертість, самовпевненість, егоїзм, егоцентризм, нечесність, лінощі, завищена або занижена самооцінка, інфантильність тощо. Водночас слід враховувати й те, що нерідко конфлікти, навіть асоціальна поведінка підлітка, можуть стати засобом компенсації почуття тривоги, невпевненості, неповноцінності, способом привернення до себе уваги з боку оточуючих.

Досліджуючи проблеми родинних стосунків, психологи визначають наступні варіанти конфліктної поведінки підлітків: випробування накопиченого "арсеналу" засобів впливу на дорослих для досягнення власних

цілей; перевірка ефективності різних видів спілкування з батьками; визначення умов подальшого життя в сім'ї; з'ясування доцільності певних форм поведінки [2].

Однак причини конфліктів у відносинах між підлітками та їх батьками потрібно шукати не тільки в сьогоденні, а й у вчорашньому дні. Як правило, такі зіткнення стають тільки верхівкою айсберга, своєрідним каталізатором, перевіркою всіх членів родини на соціальну, особистісну та сімейну зрілість, на психологічну стійкість, моральність, відкритість, довіру, чесність і відповідальність, здатність безумовно приймати і любити один одного. Саме в цей період виявляються недоліки у сімейній взаємодії дорослих і дітей, старших і молодших, знаходять вихід ті проблеми, які раніше замовчувалися, приховувалися дітьми та не помічалися або й ігнорувалися батьками. Тому батькам не слід сприймати конфліктну поведінку підлітків як щось аномальне, невірне, що необхідно негайно виправити, оскільки це призведе тільки до загострення стосунків у сім'ї. Насамперед потрібно переглянути й проаналізувати свій стиль взаємин із дітьми і внести в нього необхідні корективи.

Психологи розрізняють такі типи конфліктів підлітків із батьками, зумовлені недоліками у сімейному вихованні:

1. Конфлікт нестійкого батьківського відношення – його суть полягає в неадекватному оцінюванні батьками позитивних та негативних якостей підлітка. Зазвичай нестійке батьківське сприйняття формується як реакція на складну поведінку дитини, зумовлену перехідним віком. Така поведінка проявляється у наступному: нестабільному статусі підлітка в сім'ї та суспільстві (він критикує, вимагає поваги як дорослий, і водночас пустує, грається та шкодить, як дитина), демонструванні ним негативних рис (незібраності, непосидючості, впертості), непривабливому зовнішньому вигляді (незвичній манері одягатися, своєрідній зачісці, макіяжі тощо). Внаслідок цього позитивні якості дитини недооцінюються батьками, вони звертають увагу тільки на демонстрацію підлітком своєї недосконалості.

Особливо гостро нестійке батьківське сприйняття проявляється, коли в сім'ї є молодша дитина – старанна й слухняна.

2. *Диктатура батьків* – це певний мікроклімат, за якого батьки безальтернативно нав'язують підліткам свою точку зору, пригнічуючи в них почуття самостійності та власної гідності. Наказовий тон і насилля, відсутність довіри й поваги неминуче наштовхуються на опір підлітка, що супроводжується грубістю, лицемірством, обманом, а інколи й відвертою ненавистю. Зламаний опір виявляється примарною перемогою, оскільки дитина, втрачаючи почуття власної гідності, виростає приниженою і переконаною в тому, що “правий той, хто сильніший”. Диктатура батьків, ігнорування ними інтересів та думок підлітка, позбавлення його права голосу, вторгнення на його “територію” часто призводять до того, що він замикається в собі, грубить, нервується, виростає циніком і деспотом.

3. *Мирне співіснування як прихований конфлікт* – така ситуація ззовні здається зовсім безпечною: кожен член сім'ї демонструє позицію невтручання у життя інших. Батьки вважають, що їхній нейтралітет сприяє формуванню в дітей самостійності, почуття свободи та розкнутості. Проте така ситуація призводить до того, що сім'я для підлітка перестає існувати. Людина, вихована зовсім без заборон, без втручання й контролю старших, може виявитися неготовою адекватно діяти у дорослому житті в разі виникнення перешкод на шляху до реалізації її цілей.

4. *Конфлікт надмірної опіки* – виникає внаслідок того, що батьки надто переймаються тим, щоб уберегти підлітка від зіткнення із будь-якими проблемами, труднощами, захистити від перевантаження і перевтоми, а також від “поганого впливу”. Вони активно допомагають школярам виконувати домашні завдання, забороняють їм брати участь у занадто рухливих, “небезпечних” іграх, досить довго супроводжують до школи та під час прогулянок, наполегливо впливають на здійснення будь-яких життєвих виборів (занять, друзів тощо) і прийняття рішень. Таке виховання заважає дитині у самовизначенні та самореалізації в майбутньому, підлітки некомфортно почуваються у середовищі ровесників, вони неготові до

подолання життєвих труднощів, не вміють самостійно приймати рішення. Попри те, що діти здаються слухняними і покірними, не завдають багато клопоту батькам, гіперопіка призводить до того, що в підлітковому віці саме такі діти найчастіше “зриваються” і “повстають” проти дорослих. Форми протесту можуть бути різними – від холодної ввічливості до активної відсічі.

5. *Конфлікт батьківської авторитарності* – виникає в підлітків із батьками, які є прихильниками авторитарної педагогіки, тому досить жорстко підходять до виховання своїх дітей. При цьому вони керуються найкращими намірами: виховати дитину дисциплінованою, досконалою, всебічно розвиненою особистістю, яка повинна володіти ґрунтовними знаннями, різноманітними вміннями, обов’язково вивчати іноземні мови, займатися певними видами мистецтва й спорту. Від підлітка вимагають досконалості у всьому, наказують, контролюють, помічають будь-які помилки, критикують, проводять виховні бесіди, не даючи навіть змоги висловити й відстояти власну думку. Аргументи при цьому бувають двох видів: “Ми для тебе зробили все можливе і неможливе! Пожертвували задля тебе усім, чим могли, і ти просто не маєш права бути недосконалим!” або “От ми у твоєму віці...”. Такий спосіб виховання призводить до того, що підліток почувається невпевненим, ображеним, розсердженим і водночас безсилим. У нього виникає думка про безвихідність ситуації, безглуздість власного життя, формуються стійкі комплекси неповноцінності. Діти або стають пасивними, відстороненими, або свій внутрішній конфлікт намагаються подолати агресивною поведінкою: на грубість, утиски відповідають грубістю, на зловтіху – зловтіхою, а на проблеми батьків – холодністю і байдужістю [1; 2].

На конфліктні дії батьків підлітки відповідають такими реакціями:

- опозиція – виявляється у демонстративних діях негативного характеру;
- відмова – як непокора вимогам батьків;
- ізоляція – прагнення уникнути небажаних контактів із батьками, приховування інформації і вчинків, втеча з дому [1].

Очевидно, що саме незадоволеність спілкуванням із дорослими пояснює те, що підлітки надають перевагу компанії ровесників, де можна відчувати себе рівним серед рівних. Найбільшу залежність від таких угруповань виявляють ті підлітки, чиї батьки або надто авторитарні, або надто поблажливі. Однак протиставляти відносини підлітків з батьками і з ровесниками було би помилковим: вони, як правило, мають різні сфери впливу. Так, батьки є більш авторитетними у найважливіших життєвих виборах (освіти, професії), а ровесники визначають стиль одягу, відпочинку та естетичні погляди [3]. Тобто йдеться не стільки про протиставлення норм і цінностей сім'ї, з одного боку, і ровесників – з іншого, скільки про їх інтеграцію. Окремі дослідники вважають, що деяке розходження цих цінностей надзвичайно корисне для розвитку самостійних суджень, рішень і виборів, але для цього відмінність цінностей має бути осмислена як варіант більш загальної єдиної шкали цінностей. Проте розумний вибір серед багатьох можливостей може бути зроблений тільки в тому випадку, коли сім'я забезпечує підліткам надійні тили для експериментування.

Загалом, підлітки прагнуть спілкуватися з дорослими, визнають їх досвід, і готові вислухати їхні поради та виконати їхні вимоги, але тільки якщо останні аргументовані і були обговорені обома сторонами як рівними. Дослідження, проведені Д.Ярцевим, показали, що з віком у підлітків все чіткіше й усвідомленіше виникає потреба в знаннях “про життя” або в тому, що називають акумульованим досвідом. Дана потреба говорить про наявність у них бажання мати теоретичний досвід вирішення як соціальних, так і особистісних проблем, а з іншого – про відсутність реальних джерел, які сприяли би його самостійному формуванню [12]. Підліток потребує уваги, любові і розуміння дорослого, але в той же час йому необхідно задавати певні межі. Д.Віннікотт написав чудові слова про потребу підлітка у спілкуванні, що ґрунтується на батьківській любові: “...виявивши, що замки надійно закриті, діти тут же починають відкривати їх і ламати, намагаючись вирватися назовні знову і знову. А інакше вони згортаються калачиком на ліжку, заводять тужний джаз і відчувають марність всього” [4, с.7].

Характер зміни попереднього типу батьківсько-дитячих відносин на новий значною мірою залежить від того, хто є ініціатором цієї зміни. При ініціативі дорослого існує принципова можливість управляти цим процесом і уникати труднощів. Протест підлітка вказує на те, що він є ініціатором змін, а дорослий цьому протистоїть. Такі суперечності у взаєминах між дитиною і батьками зумовлені розходженнями в оцінці міри дорослості підлітка (ним самим і дорослим) і здатні породити конфлікт. Т.Драгунова розрізняє три варіанти розвитку таких суперечностей, залежно від динаміки відносин підлітка і дорослого:

1. Дорослий відноситься до претензій підлітка на більшу самостійність, довіру і повагу як до необґрунтованих, і намагається зберегти попередній стиль взаємовідносин, що викликає протест у підлітка. Якщо система взаємин не змінюється, то зіткнення стають систематичними і більш різкими, а негативізм підлітка – наполегливим і глобальним за характером, що, у свою чергу, зумовлює виникнення хронічного конфлікту. При цьому швидко зростає відчуженість підлітка, дорослий втрачає авторитет.

2. Суперечності, які зумовлюють виникнення конфлікту, замасковані специфічною поведінкою дорослого: під натиском підлітка, але всупереч власним поглядам, він починає дозволяти те, що було заборонено раніше. Зіткнень стає менше, але через те, що не змінюється суть відношення дорослого до підлітка, їх можливість зберігається. Така незмінність у поєднанні із поступками дорослого визначає непослідовність, невизначеність його поведінки.

3. Дорослий з часом починає бачити в підліткові не дитину, а більш дорослу людину і відповідно змінює своє ставлення. Тому суперечностей, які зумовлювали труднощі у спілкуванні, стає все менше, конфлікт може зникнути зовсім [6, с.342-344].

Отже, оптимальне вирішення конфлікту між батьками й дітьми підліткового віку неможливе без психологічної готовності дорослих перейти до нового типу взаємовідносин. Уміння розв'язувати конфлікт, приймати рішення для досягнення спільних цілей, коригувати стиль батьківсько-дитячої взаємодії є свідченням міцності сімейних відносин, вагомим чинником утвердження теплих стосунків та комфортного мікроклімату в родині. Батькам у цей період потрібно бути особливо уважними й терплячими у відносинах зі своїми дітьми: усвідомлювати свої суперечливі почуття, намагатися не накопичувати в собі незадоволення й роздратування, об'єктивно оцінювати позитивні якості та вади підлітка, збалансовувати його права та обов'язки, змінити тактику спілкування на дружню, партнерську.

Основними напрямками профілактики конфліктів батьків із дітьми-підлітками можуть бути: по-перше, підвищення психолого-педагогічної культури батьків, що дозволяє враховувати вікові та індивідуальні особливості їхніх дітей; по-друге, розвиток партнерського спілкування в сім'ї, увага батьків до турбот і захоплень підлітків; по-третє, організація сім'ї на колективних началах, формування сімейних правил, традицій, участь дітей і батьків у спільних справах. Батьки повинні надавати підліткові можливість брати участь в обговоренні сімейних проблем, визнавати за ним право голосу під час прийняття рішень, вчитися вислуховувати свою дитину, дозволяти їй

займатися улюбленою справою, не перевантажувати. Необхідно також рахуватися з потребою підлітка відмовчуватися протягом певного часу чи залишатися на самоті, демонструвати йому свою підтримку у будь-яких проблемних ситуаціях, намагатися не порівнювати його з іншими дітьми, робити позитивні коментарі, уникаючи категоричних оцінок, висловлювань і заперечень.

Для запобігання конфліктам, спричиненим надмірною батьківською опікою, дорослим бажано дотримуватися наступних правил: звести турботу про підлітка до необхідного мінімуму, давати йому певні посилені навантаження, не відмовлятися від контролю, необхідної допомоги, але й не позбавляти самостійності у виконанні завдань. Не слід вимагати від нього тільки правильних вчинків, а сприймати його таким, яким він є, спрямовуючи його енергію у позитивне русло. При цьому доцільно спонукати підлітка до спілкування з ровесниками, дозувати у відносинах з ним турботу, свободу, похвалу і, за необхідності, догану.

Оскільки влада належить старшому, який має певний життєвий досвід, то й відповідальність за конфлікт будь-якого ступеня складності покладається головню на нього. Для того, щоб конструктивно взаємодіяти у конфліктних ситуаціях із підлітками, батьки завжди повинні пам'ятати про їх індивідуальність; враховувати, що конфлікт очима дорослого і очима підлітка може виглядати по-різному, тому потрібно намагатися зрозуміти позицію дитини, не бути стереотипними у своїй поведінці, пам'ятати, що кожна нова ситуація вимагає нового вирішення. Потрібно логічно пояснити підліткові можливі негативні наслідки його поведінки. Разом з тим суперечності у його поведінці сприймати як фактори нормального розвитку. Цінуючи в дітях здатність розуміти батьків, погоджуватися із ними, дорослим слід пам'ятати слова, висловлені Ф.Стендалем: “Спертися можна тільки на те, що чинить опір”.

Висновки. Конфлікти між батьками і дітьми підліткового віку є типовим, однак не обов'язковим явищем. Їх частота, тривалість, інтенсивність залежить насамперед від стилю батьківсько-дитячої взаємодії,

особливостей сімейного виховання, а також особистісних характеристик членів сім'ї. Безконфліктний розвиток взаємин із підлітками простежується в тому випадку, коли дорослі оптимально коригують свій стиль спілкування, враховуючи вікові та індивідуальні можливості дітей.

1. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология: Учебник для вузов. – М.: ЮНИТИ, 2002. – 551 с.
2. Батьки і діти // Директор школи. – 2003. - № 19. – С. 5-6, 11-13.
3. Болбочану А.В. Содержание коммуникативной потребности подростка в разных условиях общения со взрослыми // Вопросы психологии. – 2006. - № 4. - С. 63-69.
4. Винникотт Д. Разговор с родителями. – М.: Класс, 1994.
5. Донченко Е.А., Титаренко Т.М. Личность: конфликт, гармония. – К.: Политиздат Украины, 1987. - 157 с.
6. Драгунова Т.В. Проблема конфликта в подростковом возрасте // Психология конфликта / Сост. Н.В.Гришина. – СПб.: Питер, 2001. – С. 328-348.
7. Леві В. Нестандартна дитина. – К.: Рад.шк., 1991. – 256 с.
8. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Підручник: У 2 кн. Кн.1: Соціальна психологія особистості і спілкування. – К: Либідь, 2004. – 576 с.
9. Орбан-Лембрик Л.Е., Лембрик С.П. Шлюбно-сімейні взаємини і стабільність родинного життя // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2006. – Вип. 11. – Ч. 1. - С. 120-135.
10. Херсонский Б.Г., Дворяк С.В. Психология и психопрофилактика семейных конфликтов. – К.: Здоровье, 1991. – 189 с.
11. Цукерман Г.А. Десяти-двенадцатилетние школьники: “ничья земля” в возрастной психологии // Вопросы психологии. – 1998. - № 3. – С. 17-31.
12. Ярцев Д.В. Особенности социализации современного подростка // Вопросы психологии. – 1999. - № 6. - С. 54-58.

13. Maccoby E.E. Social development. Psychological growth and the parent-child relationship. – Hareourt Brace Iovanovici College Publ., 1980.

The author of the article explores the psychological peculiarities features of origin and development of conflict relationships between parents and children of teens. The article deals with the ways of warning and solving conflicts in paternal-child's cooperation, the account of which will allow parents to build cooperation with teenagers optimally and to help them to overcome the crisis of teens successfully.

Keywords: conflict, conflict relationships, teenager, crisis of teens, paternal-child's cooperation.

Бібліографія:

Вітюк Н.Р. До проблеми конфліктності батьківсько-дитячої взаємодії в період підліткової кризи // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2007. – Вип.12. – Ч.1. – С. 79-88.